

REFİK HALİT KARAY'IN “ESKİCİ” HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Şerife ÇAĞIN*

ÖZ: Refik Halit Karay'ın Eskici hikâyesi bir çocuğun dünyasını merkeze alarak, ana dilinin insan hayatında ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Yazar büyük bir ustalıklarla hikâyeye has bütün unsurları, özellikle burada fonksiyonel olarak karşımıza çıkan insan, tabiat, nesne, çatışma ve empati unsurlarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca cümlelerin, kelimelerin, eklerin, hatta paragraf, bölüm gibi daha büyük birimlerin belli bir atmosfer yaratacak şekilde düzenlendiğini görmekteyiz. Bu anlamda hikâyeye, üslup ve muhtevanın paralel yürüdüğünü gösteren başarılı bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Eskici hikâyesi, tabiat unsuru, çatışma unsuru

An Analyse of a Refik Halit Karay's Story: “Eskici”

ABSTRACT: Refik Halit Karay's “Eskici” story shows how main tongue is important in man's life as taken a child's world. The writer used successfully all the features, such as man, nature, object, conflict and empathy which faced with as functional concerning about the story. In addition to, we see that the sentences, phrases, suffixes even paragraphs and chapters which are larger units are organised as to create certain atmosphere. In this sense, the story is a successful sample showing parallel to the style and content.

Key Words: Refik Halit Karay, Eskici story, nature feature, conflict feature

---

* Ege Üni. Edebiyat Fak. TDE Bölümü. scagin@hotmail.com

Anadilinin önemini yoğun olarak işleyen, adeta bütün unsurları tek bir etki yaratmak için biraraya getiren *Eskici*¹ hikâyesi, gerek üslûbu gerekse yarattığı atmosferle Türk hikâyeciliğinin zirve eserlerindedir. Hikâye ilk bakışta kısıtlılığı ve tabii üslûbuyla dikkati çekmektedir. Sanat kaygısından uzakmış gibi duran ifadelerle herkesin yaşantısında mutlaka bir yeri olan duyguların anlatımı belki de en zor olanıdır. Konusu ve üslûbuyla sadeliğin ve alışılmışlığın sıradanlığını bir anda çarpıcı bir atmosfere dönüştürüveren hangi tılsımdır bu hikâyede?

Hikâyenin incelemesine geçmeden kısaca özetini vermekte fayda var: Babadan yetim kalan küçük Hasan, anası da ölünce uzak akrabaları ve komşuların yardımıyla Filistin'in ücra bir kasabasına, halasının yanına gönderilmek üzere İstanbul'dan bir vapura bindirilir. Başlarda ayrılığın acısını hissetmeyen, hatta vapurda kendisine eğlenecek bir şeyler bulan Hasan, ana dilini konuşan yolcuların azalmasıyla gitgide suskunlaşır ve içine kapanır. Vapur yolculuğu bitip trene bindirildikten sonra ise artık etrafta Türkçe konuşan kimse kalmamıştır. Hasan da tamamen susar. Gittiği yerde, halası, halasının çocukları ve çevredeki insanlar ona tamamen yabancıdırlar. Hasan, zamanla anlamaya başladığı Arapçayı konuşmaktan büyük bir inat gösterir ve hep susar. Bir gün sokaktan geçen bir satıcı, eski ayakkabıları tamir etmesi için eve çağrılır. Eskici işini yaparken çocuğun İstanbul'daki hatıraları canlanır. Bir ara nerede, kimlerle olduğunu unutup dalgınlığından ana diliyle "Çiviler ağzına batmaz mı senin?" sorusunu sorar. Bu soru eskicinin de Türk olduğunu ortaya çıkarır ve bir şekilde memleketinden uzak düşmüş olan ihtiyarla çocuk arasında kısa, fakat oldukça yoğun bir sohbet başlar. Hasan durmadan, heyecanla konuşmaktadır, fakat eskicinin işini bitirip eşyalarını toplamaya başlamasıyla bu mutluluk yerini ayrılığın acısına bırakır.

Çocuk Hasan'ın insanları ve içinde bulunduğu mekanı kendisine tanıdık bilmesi ya da yabancı hissetmesi hep kelimelerle, dille olur. Bu anlamda bir atmosferden başka bir atmosfere geçişteki kırılma noktalarında dilin devreye girmesi okurda yadırgatma duygusu uyandırmaz. İncelememizde bu kırılma noktalarını esas alarak hikâyeyi beş bölüme ayırdık. Bir çocuğun dünyasında ana dilinin ne denli önemli olduğunu vurgulayan hikâyede öncelikle işlevsel olarak karşımıza çıkan insan, tabiat, nesne, çatışma, empati unsurlarını bölümlere göre inceledikten sonra ikinci aşamada bir kelime işçisi diyebileceğimiz yazarın dilin imkanlarından nasıl bir seçme yaparak yararlandığı meselesi üzerinde duracağız.

¹ Bu çalışmada *Gurbet Hikâyeleri*, 2. bs., İstanbul 1965, s. 8-11'de yer alan metin esas alınmıştır.

Hikâyedeki kırılma noktalarını oluşturan bölümleri şu şekilde gösterebiliriz:

(1. bölümün sonu)

-Hasan gel!

-Hasan git!

demiyorlardı; ismi değişir gibi olmuştu. Hassen şekline girmişti:

-Taal hun yâ Hassen

diyorlardı, yanlarına gidiyordu.

-Ruh yâ Hassen...

derlerse uzaklaşıyordu.

(2. bölümün sonu)

Çok sabretti, dayanamadı, yanındaki askere parmağıyla göstererek sordu; o güldü:

-Gemel! Gemel! dedi.

(3. bölümün sonu)

Bir aralık nerede ve kimlerle olduğunu keyfinden unuttu dalgınlığından ana dille sordu:

-Çiviler ağzına batmaz mı senin?

(4. bölümün sonu)

Hasan, yüreği burkularak sordu:

-Gidiyor musun?

İnsan unsuru bakımından baktığımızda, ilk bölümde hikâyemizin kahramanı olan Hasan kalabalığın içerisinde. Tek tek şahsiyetlerden ibaret olmayan bu "kalabalık", akrabalar, konukomşu şeklinde genel ve çokluk bildiren kelimelerle ifade edilir. Bu kalabalıkla birlikte ilk cümlelerde Hasan'ın da hikâyede henüz bir şahsiyet olmadığını söyleyebiliriz. İlk paragrafta o bir "yolcu"dur. Aynı şekilde onu rıhtımdan yolcu eden kişiler için de "çocukcağız"dır. Vapurdaki yolcular ise bir başka insan kalabalığıdır. Burada daha yakın olması beklenen akrabalarından ayrılmanın çocuk üzerinde hiçbir tesir uyandırmamasına karşılık, hiç tanımadığı güvertedeki yolcuların seyrekleşmesinin Hasan'da yarattığı durgunluk dikkat çekicidir. Babadan yetim olan ve kısa süre önce annesini de kaybeden Hasan'ın durgunlaşmasına sebep olan birbirinden farkı olmayan bu insanlardan ayrılmak değildir. Çocuk artık farkında olmadan benimsediği, kendisine o kadar yakın olan kelimeleri, ana dilini duymaz olmuştur.

Ana dilinin büsbütün işitilmez olduğu ikinci bölümde ise insan unsuru üzerinde hiç durulmaz. Çünkü Hasan'ın gözünde ana dilini konuş-

mayan bu insanlar artık silinmiştir. Burada tabiat unsurları insan unsurunun yerini alır. Ayrıca birinci bölümde üzerinde durulmayan Hasan'ın psikolojik yönünü öne çıkararak, *“Hasan köşeye büzüldü; bir şeyler soran olsa da susuyordu, yanakları pençe pençe, al al olarak susuyordu. Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, gırtlığında lokmasını yutamamış gibi sert bir düğüm, daima susuyordu”* gibi ifadelerle bakışımız genelden özele, dıştan içe doğru kaymaya başlar.

Üçüncü bölümde ise artık yolculuk bitmiş, Hasan bundan böyle yavaşacağı yere gelmiştir. Yine burada da şahsiyeti belli olmayan bir yığın kalabalık vardır. Genel ve çokluk ifadeleriyle Hasan'ın bu defa da yabancı bir insan topluluğunun içine düştüğü görülür: Halası, halasının yanındaki kadınlar ve çocuklar.

Hasan'ın bir anlık dalgınlıkla ağzından çıkıveren,

-“Çiviler ağzına batmaz mı senin?”

sorusuyla hikâyenin zirve noktasına çıkılır. Her şey adeta bu cümlede gizlidir. Bu bölümde insan unsurunu Hasan ve eskici oluşturur. İkinci bölümden itibaren gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak psikolojik yönü ön plâna çıkarılan Hasan, ilk defa burada karşısındakine bir kalabalık olarak değil, özel bir şahsiyet olarak bakar. Çocuk üçüncü bölümün sonunda ortaya çıkan eskicinin yüzüne hiç bakmamış, sadece malzemeleri ve yaptığı şey ilgisini çekmiştir. Eskicinin, memleketlisi olduğunu öğrendikten sonra ise Hasan bir anda şahsiyet kazanıveren ihtiyarın yüzüne dikkatle bakmıştır. Yalnız buradaki dikkat, diğer insanlara bakışındaki dikkatten oldukça farklıdır. Şimdi halanın tasviri ile ihtiyarın tasvirini bu anlamda karşılaştıralım:

“Gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatık kaşlı, kara iri benli bir kadın göğsüne bastırdı. Anasınıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülüverilen cansız bir göğüs...”

“Eskicide saç sakal dağınık, göğüs bağır açık, pantolonu dizlerinden yamalı, dişleri eksik ve suratı sarı, sapsarıydı; gözlerinin akına kadar sarıydı. Türkçe bildiği ve İstanbul taraflarından geldiği için Hasan, şimdi onun sade işine değil, yüzüne de dikkatle bakmıştı. Göğsünün ortasında, tıpkı çenesindeki sakalı andıran kırçıl seyrek bir tutam kıl vardı.”

İkisi de somut ve oldukça canlı birer tablo görünümünde. Halanın tablosundaki karalık insana ürküntü verirken, eskicinin yüzündeki sarılık tam tersine insanda merhamet duygularını uyandırmakta ve hüznü vermektedir. Hala “biçim biçim, sürü sürü altınlar”la tamamen donuk bir maddiyattan ibaretken, eskici dağınık saçları, dizlerinden yamalı pantolo-

nu, eksik dişleri, göğsündeki kırçıl, seyrek sakalıyla Van Gogh resimlerinden fırlamış gibidir.

Yine Hasan'ın eskiciye anlattığı kesik kesik hatırlayışlarında yer alan, "komşunun oğlu Mahmut"u ve "anası"nı bu bölümdeki insan faktörü arasında düşünebiliriz.

Beşinci bölüm kişiler bakımından dördüncü bölümün devamı sayılırken, atmosfer itibarıyla tezat teşkil etmektedir. Dördüncü bölümdeki kavuşmanın coşkusu, heyecanı burada yerini ayrılığın acısına bırakmıştır.

Sadece ikinci bölümde yoğun bir şekilde hissetmemize rağmen, hikâyenin diğer yapı ve muhteva özellikleriyle sıkı bir şekilde ilişkili olması bakımından **tabiat**, insandan sonra önemli bir diğer unsurdur. Hasan'ın kabuğuna çekilip suskunlaşması insan üzerinde oldukça etkili olan çevre tasvirleriyle verilmiştir. İkinci bölüm eğer hikâyenin ilk bölümü olsaydı Hasan'ın yavaş yavaş içine çöken gurbet duygusu bu kadar başarılı verilemezdi: Önce genel özellikler, neşeli bir atmosfer, vapur yolculuğu, sonra bitkilerin gitgide azaldığı, insanı boğan sıcak bir atmosfer. Hikâyenin diğer unsurlarında olduğu gibi burada da tedric sanatı başarılı bir şekilde uygulanmış mekân tasvirleri ayrıntıdan sıyrılarak belli bir duyguya hizmet eder şekilde verilmiştir. Öyle ki her paragraf bir arka fona geçildiğinde gittikçe silikleşen bir manzara resmi gibidir

İkinci bölümün ilk paragrafında "Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, gırtlığında lokmasını yutamamış gibi bir sert düğüm, daima susuyordu" ifadesi henüz tabiatın canlılığını kaybetmediğini göstermekte, buna karşılık Hasan'da ana dilini işitmemekten ileri gelen bir durgunluk görülmektedir.

"Fakat hem pür nakıl çiçek açmış, hem yemişlerle donanmış güzel, ıslak bahçeler de tükendi; zeytinlikler de seyrekleşti."

Hasan'ın yalnızlık duygusuyla doğru orantılı olarak tabiat da canlılığını kaybetmekte, insanda serinlik, ferahlık hissi uyandıran yeşil tonlar yerini donuk renklere bırakmaktadır.

"Yamaçlarında keçiler otlayan kuru, yalçın, çatlak dağlar arasından geçiyorlardı. Bu keçiler kapkara, beneksiz kara idi; tüyleri yeni otomobil boyası gibi aynamsı bir cila ile, kızgın güneş altında, pırıl pırıl yanıyordu."

Bu parçada aynı zamanda "ç" ve kalın "k" gibi ses tekrarlarıyla atmosferin insanın içini karartan, rahatsız edici yönü daha da ön plâna çıkarılmıştır.

"Bunlar da bitti; göz alabildiğine uzanan bir düzlüğe çıkmışlardı; ne ağaç vardı ne dere ne ev! Yalnız arasına kocaman kocaman hayvanla-

ra rastgeliyorlardı; çok uzun bacaklı, çok uzun boylu, sırtları kabarık, kambur hayvanlar trene bakmıyorlardı bile... Ağzlarında beyazımsı bir köpük çiğneyerek dalgın ve küskün arka arkaya, ağır ağır, yumuşak yumuşak, iz bırakmadan ve toz çıkarmadan gidiyorlardı.”

Trenin gidişi esnasında tabiata ait güzelliklerin kaybolması ile Hasan'ın yalnızlaşması ve sessizleşmesi arasındaki paralellik dikkat çekicidir. Çocuğun içindeki mutluluk da develerin “dalgın ve küskün arka arkaya, ağır ağır, yumuşak yumuşak, iz bırakmadan ve toz çıkarmadan” gidişleri gibi kaybolmaktadır.

Buradaki insanın içini karartan tabiat manzaraları dördüncü bölümün sonundan itibaren ihtiyarın ve çocuğun geçmişi hatırlayışlarıyla iç açıcı esintilere dönüşür. Hasan'ın nefes almadan çabuk çabuk konuşması ihtiyara yurdunun diğer güzellikleriyle birlikte “dere”sini, “rüzgâr”ını hatırlatır.

Artık işi biten ihtiyar yavaş yavaş eşyalarını toplamaya başlamıştır. Şu satırlarda, sevilenden uzaklaştıran tren pencereleri, yine geride kalan güzellikleri ve hüznü temsil eden tabiat unsurlarıyla birleşerek çocuğun duygularına tercüman olmaktadır:

“O zaman gördü ki, küçük çocuk, memleketlisi minimini yavru ağlıyor... Sessizce, titriye titriye ağlıyor. Yanaklarından gözyaşları birbir arkasına, temiz vagon pencerelerindeki yağmur damlaları dışarının rengini, geçilen manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle, bağrının sarsıntularıyla yerlerinden oynayarak, vuruşarak içlerinde güneşli mavi gök, pırl pırl akıyor.”

“... Arabistan sıcağıyla yanan kızgın göğsüne bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici döküldüğünü duydu” cümlesinde ise ihtiyarın göğsünde bir serinlik hissi uyandıran gözyaşları tabiat unsurlarıyla birlikte belki de bir daha yaşayamayacağı güzel bir hissi telkin edecek bir şekilde verilmiştir.

Hikâyede fonksiyonel olarak kullanılan ve genel atmosferin oluşmasına hizmet eden **nesnel**er hemen hemen her bölümde değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İlk bölümde vapur ve vapur yolculuğu hareketli, neşeli bir atmosfer oluşturmaya hizmet etmektedir. Henüz Hasan memleketinin iklimini teneffüs etmekte, en önemlisi memleketinin insanlarıyla ana dilinde konuşmaktadır. Ne zamanki sıcak memleketlere yaklaşılr, vapurdaki yolcular seyrekleşir ve ana dili duyulmaz olur. İşte o zaman başka bir atmosfere geçildiğini anlarız. Vapur da memleketinin iklimiyle, insanlarıyla, en önemlisi ana diliyle birlikte geride kalmıştır.

Hareketin, eğlencenin hakim olduğu ve arka planda denizin insana ferahlık veren çağrışımını da beraberinde getiren vapur, ikinci bölümde

yerini yalnızlık, ayrılık, gurbet duygularını ön plâna çıkararak ve bir kara taşıtı olan trene bırakır. Bu iki nesneden özellikle trenin çağrışımları, toplumsal şuurlu düşünülürken bizi ferdi boyuttan evrensel bir boyuta taşıyacaktır. Tren aynı zamanda Hasan'ı ana dilinden uzaklaştıran bir vasıta. Her ne kadar daha vapurdayken etrafındaki Türkçe konuşmalar azalırsa da daha sonra trene bindiğinde "artık ana dili büsbütün işitilmez" olmuştur. Bu durum hikâyenin sonunda da benzer şekilde karşımıza çıkar. Eskicinin işini bitirip gitmek üzere olduğunu fark eden Hasan'ın gözyaşları yağmurda hızla yol alan bir trenle özdeşleştirilmektedir: "... temiz vagon pencerelerindeki yağmur damlaları dışarının rengini, geçilen manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle...".

Hasan halasının yanına geldiğinde halasının çocuklarıyla karşılaşır. Bunlardaki ilk dikkatini çeken şey kıyafetlerinin tuhaflığıdır. Bir süre sonra kendisine tuhaf ve yabancı gelen bu kıyafetleri Hasan'ın üzerinde görürüz. Bu da yabancı unsurların artık Hasan'ı kıyafetlerine kadar sardığını göstermektedir. Bütün bunlara katlanmasına rağmen katlanamadığı bir şey vardır: Etrafındaki insanların Türkçeden başka bir dille konuşması. Hasan bu yabancılığa ya da bu yabancılığı ifade eden bütün maddî unsurlara katlanırken dil konusunda bilinçli bir tavır gösterir ve susmaya devam eder.

Yazarın en başarılı olduğu hususlardan biri atmosfer yaratma yeteneğidir. Refik Halit'in bu özelliği diğer hikâyelerinde de görülür. Sözgelimi *Şeftali Bahçeleri*'nde hikâyenin başındaki tasvir, insanı tembelleştiren, rehavete sevk eden bir anlatımla verilir. Yazar bu anlatımla öyle bir atmosfer oluşturur ki hikâyenin sonunda idealist bir devlet memurunun rahatını düşünen bir insana dönüşmesi okuyucuyu hiç şaşırtmaz. Bu hikâyede de Hasan'ın eskiciyi seyrederken onu İstanbul'da gördüğü maymunlara benzetmesi bir rastlantı değildir. Gerek eskiciyi İstanbul'da gördüğü bir maymuna benzetmesi gerekse eskicinin kullandığı malzemeler ve onların kullanılış şekilleri bir anda Hasan'ı tanıdığı bir atmosferle karşı karşıya bırakmıştır. O yüzden de "keyfinden" nerede ve kimlerle olduğunu unutmuştur. Böylelikle yazar diğer bölümlerde olduğu gibi burada da nesnelere yarattığı atmosfer değişikliğiyle, Hasan'ın bir anlık dalgınlığa gelerek ana diliyle sorduğu "Çiviler ağzına batmaz mı senin" sorusuna zemin hazırlamıştır.

Yazarın, yarattığı bu atmosferden sonra artık yabancı insan faktörüne, Hasan'a sıkıntı veren tabiat unsurlarına, nesnelere ve çatışma unsurlarına yer vermediği görülmektedir. Sadece, son iki bölümde bazı tabiat unsurlarından coşkuyu ve ayrılığı ifade eden duyguları karşılamak için benzetme unsuru olarak faydalanılmıştır. Bu unsurların yerini burada dillerine hasret kalmış biri çocuk, diğeri ciddi bir suç işlemiş, belki de katil

iki insanın heyecanı ve yine bu iki insanın ayrılıktan doğan gözyaşları almıştır.

Üzerinde durmamız gereken bir diğer unsur ise ana dilinden gitgide uzaklaşan Hasan'ın çevresiyle yaşadığı **çatışmalar**dır. İlk kısımda Hasan'ı vapura bindiren akraba ve komşular vapur Marmara'ya doğru uzaklaşmaya başlayınca, “üzerlerinden ağır bir yük kalkmış gibi” ferahlarlar. Yine yazarın, “Hayırlı bir iş yaptıklarına herkesi inandırmış olanların uydurma neşesiyle, fakat gönülleri isli evlerine döndüler” ifadesi, daha hikâyenin başında okurun bu kişilere karşı tavır almasını ve hiçbir şeyden habersiz uzun bir yolculuğa yapayalnız çıkarılmış Hasan'a sempati duymasını sağlamaktadır. İlk bölümün sonlarına doğru insanlarla Hasan arasındaki çatışma etkisini göstermeye başlar ve Hasan pasif bir tavır alarak bir köşeye çekilir ve susar. Burada çatışmayı yaratan ve etkisini gittikçe arttıracak olan temel unsur, Hasan'ın ana dilinin konuşulmadığı bir çevreye girmiş olmasıdır. İkinci bölümde insanlardaki yabancılık bu defa tabiata sirayet etmiştir. Bu bölümde Hasan'ın yanındaki askere yabancı olduğu develeri sorması, henüz bu çatışmanın bir sonraki bölümdeki gibi şiddetli olmadığını göstermektedir. Hasan'ın bundan sonra konuştuğunu görmeyiz. Çatışmanın şiddetinin doruğa ulaştığını gösteren, “Anlamaya başladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak sustu. Daha büyük bir tehlikeden korkarak deniz altında nefes almamağa çalışan bir adam gibi tıkanıldığını duyuyordu, yine susuyordu” ifadeleri Hasan'ın susarak dış dünyaya karşı adeta savaş açtığını göstermektedir. Bu arada Hasan'ın kıyafeti de değişmiştir. Artık onun da diğer çocuklar gibi kuşaklı entarisi, ceket, takkesi, kırmızı merkupları vardır. Saçlarının ortası sıfır makine ile kesilmiş, alınına perçemler uzatılmıştır. Hasan deri gibi sert tandır ekmeğine de alışmış, yer sofrasında bunu hem kaşık hem çatal yerine kullanmayı öğrenmiştir. Fakat bunların dışında Hasan susmakta, kendi dilinden başka bir dille konuşmamakta ısrar eder. Daha ikinci bölümün başındaki “Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, girtlağında lokmasını yutamamış gibi sert bir düğüm, daima susuyordu” ifadesi, yukarıya aldığımız parça, “sustu” kelimesinin değişik şekillerde sık sık karşımıza çıkması ve son olarak “Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki” cümlesi her şeye alışabilen Hasan'ın ana dili konusundaki ısrarını göstermektedir. Hikâyenin bu şekilde kurulmasıyla aynı zamanda okur olarak biz de dikkatimizi başka yerlere harcamak yerine sadece Hasan'ın susması üzerinde toplarız. Bütün bu çatışmalardan, bir unsurun ısrarla tekrarı ve tek başına bırakılmasından sonra, Hasan'ın bir anlık dalgınlıkla eskiciye, “Çiviler ağzına batmaz mı senin” diye soruvermesi bize oldukça çarpıcı gelir. Adeta buraya kadar her şey bu cümle için hazırlık mahiyetindedir.

Bundan sonra ise hikâyeye çatışma değil, Hasan ve eskiciyle birlikte okurun da içinde yer aldığı bir dünyada, kurulan **empati** hakimdir. Şu cümleler sadece Hasan'ın değil, kendini Hasan'ın yerine koyan herkesin çocukluğundan canlı, masum, küçük birtakım kesitlerdir:

"Sonra Kanlıca'daki evlerini tarif etti; komşunun oğlu Mahmut'la balık tuttuklarını, anası doktora giderken tünele bindiklerini, bir kere de kapıya beyaz boyalı hasta otomobili geldiğini, içinde yataklar serili olduğunu söyledi."

İşte hikâyenin bireyden kopup kelimelerden, virgüllerden, seslerden sıyrılıp pek çok benliğe sirayet etmesi ve aşkın bir boyut kazanması:

"Asıl konuşan Hasan'dı, altı aydan beri susan Hasan... Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pembe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle bir teviye konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu. Eskici hem çalışıyor, hem de ara sıra "Ha! ya? öyle mi?" gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişmeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli, hem yaşlı dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu."

Bunlar bir çocuğun telaşıyla, heyecanı, sadeliğiyle kurulan, peşpeşe akan cümleler. Eskicininse yarı zevkli, yarı yaşlı babacan bir tavırla, "Ha!", "Ya?", "Öyle mi?" karşılıkları. Sıcak bir iklimde serinlik taşıyan bu duygular, bir ihtiyarın ansızın çocuklaşvermesi, sevinçle, üzüntünün içiçe yaşanması...

Hasan'ın yüreği burkularak sorduğu, "Gidiyor musun?" cümlesiyle atmosferin bir anda değiştiği görülür. Aslında burada giden sadece eskici değildir ya da geride bırakılan sadece bir çocuk değildir. İkisinin de birbirinin içinde buldukları, eridikleri vatanlarıdır geride kalan.

Hikâyenin kurgusuyla sıkı ilişki içerisinde olan insan, tabiat, nesne unsurları ve bu unsurların yarattığı çatışma ve empati üzerinde durduktan sonra şimdi hikâyenin bütün malzemesini estetik bir kalıba döken **dilin kullanımını** ele alalım. Hikâyede cümlelerin, kelimelerin, eklerin hatta paragraf, bölüm gibi daha büyük birimlerin belli bir atmosfer yaratmak için özenle düzenlendiğini görmekteyiz. Yalnız burada bu unsurları birbirlerinden bağımsız ele almak yerine konteks içinde birbiriyle ilişkilendirerek ve anlam çağrışımlarını da dikkate alarak ortaya koymanın daha isabetli olacağı düşüncesindeyiz. Çünkü çoğu zaman aynı cümle yapıları farklı atmosferlere hizmet edebilmekte, ilk baştaki tespitimiz bir süre sonra çürüyebilmektedir. Ayrıca dilin gerçek anlamını konteks içinde bulduğu gerçeğini unutmamak gerekir.

Dışa yönelik gözlemlerin ağırlığı teşkil ettiği ve heyecan olgusunun ön plâna geçmediği ilk bölümde daha çok tahkiye anlatımı hakimdir. Gerilimin ve duygu yoğunluğunun en az olduğu bu bölümde cümleler basit, birleşik, yüklemi sonda olan düzenli yapılardır. Diğer bölümlerde sıkça rastlayacağımız birbirini açan sıralı, eksiltili, devrik cümlelere bu kısımda yer verilmemiştir. İfadeler de anlam bakımından daha somut ve daha genel göndermeler içermektedir.

Hasan'ın suskunlaştığı ve tabiat unsurlarının bile Hasan'ın ruh hâlini anlatmaya hizmet ettiği ikinci bölümden itibaren duygu yoğunluğunun yükselip alçalmasına, bakışın iç ve dış unsurlara yönelmesine göre cümle yapılarında ve kelimelerde bir çeşitlilik görülür. Tasvir cümlelerinin ağırlığı teşkil ettiği ikinci bölümde, benzer cümle kuruluşları içerisinde psikolojik tasvirlerle, çevre tasvirlerinin farklı atmosferler yarattıkları dikkati çekmektedir:

“Hasan köşeye büzüldü; bir şeyler soran olsa da susuyordu, yanakları pençe pençe, al al olarak susuyordu. Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, gırtlığında lokmasını yutamamış gibi bir sert düğüm, daima susuyordu.”

“Yamaçlarında keçiler otlayan kuru, yalçın, çatlak dağlar arasından geçiyorlardı. Bu keçiler kapkara, beneksiz kara idi; tüyleri yeni otomobil boyası gibi aynamsı bir cilâ ile, kızgın güneş altında, pırıl pırıl yanıyordu.”

İlk parçada “susmak” eylemi hem sıralı cümle hem de kendisinden sonra gelen basit, fakat uzun cümle yapısı içerisinde yanına yine psikolojik çağrışımlara götürecek başka kelimeleri de alarak yoğun bir atmosfer oluşturur. İlk cümlenin basit, ikinci cümlenin sıralı olduğu diğer parça ise daha yüzeysel bir atmosfer oluşturmaktadır. Burada tabiat unsurları, özellikle “keçiler”in dış görünümü ön plâna çıkarılarak, dolaylı olarak Hasan'ın ruh hâli verilmiştir. Ayrıca heyecanın yüksek olduğu ilk parçada kelime ve ek tekrarlarıyla sağlanan ahenk dikkati çekmektedir. Bu tekrarlar hem anlama hizmet ederek vurgu sağlayacak şekilde kullanılmış hem de bu yapılarla nesri şiire yaklaştıran ahenk unsurları elde edilmiştir. Hasan'ın suskunluğu üzerinde ısrarla durulan bu parçada etki sağlayacak şekilde fizikî tasvirlerden psikolojik tasvirlerle doğru bir geçiş söz konusudur. “Büzüldü”, “susuyordu” şeklinde başlarda zarfsız kullanılan fiiller daha sonra “pençe pençe, al al olarak susuyordu”, “daima susuyordu” şeklinde Hasan'ın içinde bulunduğu ruh hâline paralel olarak kullanılmıştır. Ayrıca “bir” sıfatının tekrarı “pençe pençe, al al” ikilemeleri hikâyenin geneline hakim olan “-di”, “-yordu” gibi zaman bildiren eklerin “ş”, “s” ünsüzlerinin “a”, “o”, “u” ünlülerinin tekrarı ahenk sağlayarak ifadeleri daha akıcı ve etkileyici kılmıştır.

"Gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatık kaşlı, kara iri benli bir kadın göğsüne bastırdı. Anasınıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülüverilen cansız bir göğüs..."

Bazen de burada olduğu gibi ahenk, aynı yapıdaki kelimelerin yanyana getirilmesiyle sağlanmıştır. Önce iyelik ve ablatif ekleri birlikte peşisıra kullanılmış, sonra ikilemelerle ek tekrarlarından doğan monotonluk kırılmış, arkasından ise "-li" yapım ekinin tekrarıyla ahenk unsurları çeşitlendirilmiştir. Ayrıca hikâyenin genelinde değişik ruh hâllerini vurgulamak için faydalanılan ikilemelerin buradaki kullanımını, "kara" kelimesinin ve "k", kalın "k", "ç" ünsüzlerinin tekrarıyla kadının korkunçluğu ve soğukluğu daha etkileyici bir şekilde gösterilmiştir.

"Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar, öptüler, söyleştiler, gülüştüler. Birçok çocuk da gelmişti; entarilerinin üstüne hırka yerine elbise ceket giymiş, saçları perçemli, başları takkeli çocuklar..."

Burada da yine sıralı cümle yapısı içinde verilen ek tekrarları dikkat çekicidir. Geçmiş zaman ekiyle kullanılan çoğul ekleri ve isimden isim yapan "-li" ekinin tekrarı bir taraftan ahenk oluştururken diğer taraftan arka arkaya kullanılarak anlamda bir tekdüzelik yaratmaktadır ki, bu da amaçlanan sıkıcı atmosferin oluşmasına hizmet etmektedir. Ayrıca bu örnekte de "susmak" fiilinde olduğu gibi "çocuk" kelimesi bir önceki cümleyi açan sıralı cümle yapısı içerisinde tekrar oluşturacak şekilde kullanılmış ve cümle tamamlanmadan bırakılmıştır.

"Anasınıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülüverilen cansız bir göğüs..."

"Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki..."

gibi ifadelerde de benzerlerine rastladığımız eksilteli cümle yapıları daha çok Hasan'daki duygu yoğunluğunun arttığı yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar bir can sıkıntısının, umduğunu bulamayan bir çocuğun ruh hâlini veren cümlelerdir.

Daha çok hikâyenin son iki bölümünde konuşma cümlelerinde karşımıza çıkan,

"-Çiviler ağzına batmaz mı senin?"

"-Türk çocuğu musun be?"

"-Ne diye düştün bu cehennem bucağına sen?"

"-Ağlama be!"

"Ağlama diyorum sana!"

gibi devrik cümle yapıları ise bir çeşitlilik getirmekle birlikte anlama da hizmet etmeleri bakımından önemlidir. Bize hiç zorlama gelmeyen ve bir çocuğun, bir ihtiyarın ağzından duyduğumuzda hiç yadırgamayacağımız bu cümlelerde dikkat edilirse zamirler ve seslenme edatları sona çekilmiş, böylece etki artırılmıştır. Ayrıca sona çekilen bu unsurlar, iki kişi arasında kurulan samimiyeti ve yakınlığı da göstermektedir. Hasan'la ihtiyarın dışındaki hikâye kişilerinde kullanılan çokluk ifadeler ve genellemeler düşünüldüğünde, yakınlaştırma ve özelleştirme bildiren “sen” zamirleri daha çok anlam kazanır.

Son bölümde çocuğun ve ihtiyarın kısa süreli bir sevinç yaşadktan sonraki durumlarını anlatan şu iki parça birbirini açan, genişleten ifadelerle oldukça etkileyicidir:

“O zaman gördü ki, küçük çocuk, memleketlisi minimini yavru ağlıyor... Sessizce titriye titriye ağlıyor. Yanaklarından gözyaşları birbir arkasına, temiz vagon pencerelerindeki yağmur damlaları dışarının rengini, geçilen manzaraları içine alarak nasıl acele acele, sarsıla çarpışa dökülürse öyle, bağrının sarsıntularıyla yerlerinden oynayarak, vuruşarak içlerinde güneşli mavi gök, pırıl pırıl akıyor.”

“Bunları derken onun da katı, nasırlanmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı amma yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların, Arabistan sıcağıyla yanan kızgın göğsüne bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici döküldüğünü duydu.”

İlk parçadaki kısa kısa ve gittikçe etkisini arttıran ifadelerle biz, küçük, sessiz gözyaşlarının kesik kesik şiddetli hıçkırıklara dönüştüğünü, ikinci parçada ise bir çocuğunkinden farklı olan yaşların sessizce, içten içe, daha büyük birkaç damla hâlinde döküldüğünü hissederiz.

İlk parçadaki kullanılan kelimeler bir çocuğun tazeliğine, kalp vuruşlarına, heyecanına ne kadar yakışıyorsa ikinci parçadaki kelimeler de pek çok acıyı, hasreti içine akıtmış, yılların yorgunluğunu üzerinde taşıyan bir ihtiyar o kadar yakışmaktadır.

Bu bölümle ilgili kayda değer bulduğumuz bir noktaya daha temas etmeden geçemeyelim. Hikâyeye hâkim olan zaman daha çok geçmiş zamanın hikâyesi olmakla birlikte sadece son bölümde şimdiki zamanın hikâyesi kullanılır. “Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkırığa hıçkırığa, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır” cümlelerinde zamanda bir kırılma olduğunu görmekteyiz. Burada daha geniş bir zaman dilimini içine alan ve geleceğe de uzanan “-makta” eki “-dır” kuvvetlendirme ekiyle birlikte iki defa aynı kelime içinde kullanılmıştır. Böylece geçmiş zamanın kullanı-

mıyla kurulan aradaki mesafe ortadan kalkmış, adeta okur da bu tabloya katılmıştır.

Hikâyede baştan beri aşamalı olarak incelediğimiz bütün bu unsurlar estetik bir atmosfer içinde belli bir düşünceyi işlemek için kullanılmıştır. Yazarın burada esas vurgulamak istediği gurbet duygusundan çok ana dilinin insan hayatındaki önemidir ya da başka bir şekilde ifade edecek olursak insanda gurbet duygusunu uyandıran en önemli unsurun dil olduğu düşüncesidir. Yalnız bu, hikâyenin içinde bir mesaj ya da empoze edilmeye çalışılan didaktik bir öge olarak değil, bizzat hikâyenin kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi Hasan, hikâyenin başında akrabalarından ayrılıyor olmasına rağmen kendisini eğlendirecek birtakım şeyler bulabilmiştir, ama ne zamanki etrafında ana dilini konuşan kimse kalmamıştır, o zaman atmosferdeki bu değişiklik onun durgunlaşmasına sebep olur. Uzun bir yolculuktan sonra akrabası olan halası bile onu sevindirmemiş, halasının göğsünü yabancı bir göğüs olarak algılamıştır. Kuvvetle muhtemeldir ki eğer Hasan’ın etrafında Türkçe konuşmaya devam edilseydi atmosferin değişmesi onu rahatsız etmeyecek, develere askerle birlikte gülecek, halasına sarıldığında annesi kadar olmasa bile bir sıcaklık hissedebilecekti. Tıpkı aynı mekânda olmasına rağmen Türkçe konuşan eskicinin karşısında bütün o sıkıntılarını unutup coşkuyla konuşması gibi. Yazar, görüldüğü gibi eserdeki bütün atmosfer değişikliklerini ana dilinin önemini vurgulamak ve eserin sonuna okuyucuyu hazırlamak için düzenlemiştir. Bunu yaparken hikâye kahramanı olarak bir çocuğu ön plâna çıkarmış olması tesadüf değildir. Saflığı ve temizliğiyle insanda merhamet duygusu uyandıran çocuğun, hikâyenin etkileyiciliğini arttırması kaçınılmazdır